

отстал, хоть бы он еще и не опал, а только вздулся, то и тот обив вновь потинковать же, употребляя для прочности где надлежит алебастр и побелить же все, кроме письма имеющегося на преддверии которое обделав – сверху в полциркуле наподобие балдахина, спереди пустив стреху в пол аршина, а наверху онаго обделав треугольную фигуру с осіянием из листового железа, тоже сверху и фундаменты железом побить и покрасить; а всю работу начатъ будущего июля сего года от 21 числа; что ж касается до материалов, яко то листового, штабного и полосного железа сколько надобно будет, также извести, алябастру, кирпича, дерева на стропила и решетки на рыштованье столбов и досок, притом канатов. Веревок и посуды к работе потребной, песку, воды и кирпича, то все тое имеет наш монастырь доставить; рыштованье ж поставитъ нашими работниками имеем; а для работников сколько б их ни было, от начатия даже и до окончанія всего договоренного дела квартира и для кузнецов ковальня и уголья должны быть наши собственныя, не требуя отнюдь ничего от монастыря; за всю ж вышеписанную работу монастырь Гамалеевский имеет нам дать в награждение денег две тысячи шестьсот тридцать рублей, жита десять четвертей, сала десять пудов; в число которых двох тысяч шестисот тридцати рублей и получили мы от монастыря при заключении сего контракта пять сот же рублей, до самого окончанія всей работы имеем получать за усмотрением от монастыря нашей работы; прописанныя ж имеющія остаться до окончанія работы пять сот рублей денег имеем же получить по освидетельствовании монастырем и другими знающими людьми прочности работы, и буде явится прочное, то без замедленія и выдать нам монастырь имеет; в случае ж непрочности, то в то время должны быть отданы когда в прочность всю работу нашим уже коштом приведем. Во утверждение какова договора и подписались при нижеподписавшихся свидетелях с приложением печатей, а в равной силе контракт и от монастыря Гамалеевского нами принят вышеписанных года, месяца и числа.

На подлиннике подпись такова:

К сему контракту Климовского посада купец Гаврило Козмин сын Чадин руку приложил при печати.

К сему контракту вышеписанной крестьянин Гаврило Семенов сын Самолетов при печати подписался.

К сему контракту во свидетельство тульский купец Корней Тимофеев сын Шарапов при печати подписался.

К сему контракту во свидетельство подписался калужский купец Григорей Марков Кулачников.

Посилання

1. Логвин Г.Н. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. – К.: «Мистецтво», 1968. – С. 121; Цапенко М.П. Архитектура Левобережной Украины 17-18 веков. – М.: Издательство литературы по строительству, 1967. – С. 175-177; Вечерський В.В. Пам'ятки архітектури та містобудування Лівобережної України. – К.: Видавничий дім А.С.С., 2005. – С. 551.

2. Наприклад, у 1785 році купець Іван Олексійович Конвісаов перекрив залізом дах Покровської церкви в Сулимівці. Див.: Юрченко С.Б., Шамраєва А. М. Покровська церква в Сулимівці на Київщині // З історії української реставрації. За ред. В.І. Тимофійенка. – К.: Видавництво «Українознавство», 1996. – С. 96.

3. Юрченко С.Б. Про датування Успенського собору в Новгороді-Сіверському // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. Випуск 3. – Київ – Глухів, 2010. – С. 141-143.

4. Історія української архітектури. За редакцією В.І. Тимофійенка. – К.: Техніка, 2003. – С. 188, 220.

5. Украина и Молдавия. Справочник-путеводитель. Автор текста и составитель Г.Н. Логвин. – М.: Искусство, 1982. – іл. 294. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. За редакцією А.В. Кудрицького. Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1990. – С. 31-32, 800.

6. Мгарський літопис, опублікований О. Лазаревським // Киевская старина. – 1889. – № 4-6; 1891. – № 3.

7. Памятники архитектуры и градостроительства Украинской ССР. Т. 3. – К.: Будівельник, 1985. – С. 293.

Юрченко С.Б. Ремонт собора Гамалеевского монастыря в 1786 году

На основании новых архивных документов реконструируется первоначальная форма завершенной собора Гамалеевского монастыря.

Ключевые слова: украинское барокко, Гамалеевский монастырь, Иван Скоропадский, храмовая архитектура.

Yurchenko S.B. Repair of cathedral of Hamaliivsky monastery in 1786

On the basis of the new archived documents the primitive form of completions of cathedral of Hamaliivskiy monastery is reconstructed.

Key words: the Ukrainian baroque, Hamaliivsky monastery, Ivan Skoropadskiy, temple architecture.

18.03.2013 р.

УДК929.:025.17:027.54(477)

Т.А. Якубова

РУКОПИСНІ ДОКУМЕНТИ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НБУВ ПРО ЕПОХУ РОСІЙСЬКО- ТУРЕЦЬКИХ ВІЙН (XVIII СТ.)

Стаття присвячена Архіву фортеці Св. Єлизавети, якій зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Маловідомі рукописні документи Архіву фортеці Св. Єлизавети – це розпорядження воєначальників Г.О. Потьомкіна, де Рібаса, М. Репніна в період воєнної кампанії 1788 р., пов'язаної з осадю Очакова в російсько-турецькій війні 1787-1791 рр. Розглянуті рукописні документи розкривають нові маловідомі історичні факти в даний історичний період.

Ключові слова: бібліотечні фонди, рукописний документ, архів.

Бібліотечні фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського зберігають маловідомі рукописні документи Архіву фортеці Святої Єлизавети (ІРНБУВ, фонд. ІХ «Фортеця Св.

Слизовети»). В різні часи цей архів досліджували історики А. Скальковський, автор «Історії Нової Січі, або останнього Коша Запорозького» та член-кореспондент Одеського Товариства Історії та Старожитностей В. Ястребов [1, 10].

У 1888 р. історик В. Ястребов отримав можливість ознайомитись з історичними документами цього архіву та пізніше, у квітні 1888 р., він написав статтю для Одеського Товариства Історії та Старожитностей, яка мала назву «Архів фортеці Св. Єлисаветы». В ній історик відмітив, що у 1876 р. Єлисаветградська міська дума ухвалила постанову про передачу Київському університету справ запорозького архіву, якій зберігався в архіві думи. Документи, які надійшли до Києва, були не запорозьким архівом, а залишками Архіву фортеці Св. Єлисаветы (м.Єлисаветград, нині Кіровоград). Історик зазначав, що цей архів знаходиться в університетській бібліотеці та має 24 папки, які містять 433 справи. Історик А.А. Скальковський також знайшов залишки Архіву фортеці Св. Єлисаветы, які у свій час були знайдені істориком Г.П. Соколовим та передані останнім Одеському Товариству Історії та Старожитностей [2, 7].

Документи Архіву фортеці Св. Єлисаветы охоплюють цілий ряд актуальних історичних питань, серед яких слід відмітити наступні: 1) документи, пов'язані з побудовою фортеці, модернізацією фортифікаційних споруд (ІРНБУВ, ф. ІХ. ІІІ-127. Рапорти о привлечении к ответственности за грабеж, об осмотре места для строительства крепости... Май 1754 г. Оригиналы. 32 л. 17 ед.); 2) документи про прикордонні відносини, гайдамаків, Запорозьку Січ, Слобідську Україну (ф. ІХ. 38-73. Премория о передаче дел Слободского казачьего полка в Киев, рапорты начальников черношишлыкского форпоста о состоянии границы, о действиях гайдамацких отрядов и другим вопросам. 1753, 1763. Оригиналы. Черновики); 3) документи про Османську імперію, Крим, російсько-турецькі війни 1768-1774 рр., 1787-1791 рр. (ф. ІХ. 132-214. Переписка коменданта крепости Св. Єлисаветы генерала Глебова с киевским генерал-губернатором, русским резидентом в Константинополе Обрезковым, турецким пашой... 31 мая 1754 – 1 ноября 1755 г. 156 л. 83 ед.; ф. ІХ. 3974-4012. Указы военной коллегии, ордера Елчанинова, Текели и Муромцева и рапорты коменданту крепости Св. Єлисаветы о заключении мира с Турцией 75 л. 39 ед.; ф. ІХ. 20363-20379. Указы комиссии кригс-цалмейстера, приказы Потемкина Єлисаветградскому полку конных егерей и другие документы. 1791 г. Оригиналы и копии. 30 л. 17 ед.).

Маловідомими залишаються документи Архіву фортеці Св. Єлисаветы, пов'язані з військовою кампанією 1788 р. по осаді фортеці Очаків в період російсько-турецької війни 1787-1791 рр. Документи свідчать, що князь Г.О. Потьомкін ретельно готував та проводив військову кампанію 1788 р. Фортеця відіграла особливу роль в його військових

планах, що знайшло своє відображення в чисельних рукописних документах Архіву.

На початку російсько-турецької війни 1787-1791 рр. за ініціативою Г.О. Потьомкіна у фортеці був заснований генеральний шпиталь (ІРНБУВ, ф. ІХ. 18775-18790. Описание помещения, отведенного под генеральный госпиталь в крепости Св. Єлисаветы, именной список лиц, находящихся на излечении, ордера, рапорты о содержании больных. Оригиналы. Сентябрь 1787 года. Дело № 315. Об учреждении в г. Єлисаветграде крепости Св. Єлисаветы генерального госпиталя. 1787 г. 16 ед. 42 л.). Світліший князь планував розмістити в його приміщеннях військових різних полків своєї армії, яка пізніше була направлена для осади Очакова (1788 р.). Фортеця відіграла важливу роль тилового об'єкту, до якого були відправлені за наказами князя військові Єкатеринославської армії, що вже не мали можливості внаслідок хвороб брати участь в військовій кампанії 1788 р. та російсько-турецькій війні 1787-1791 рр. Г.О. Потьомкін у 1788 р. направив до коменданта фортеці та інших воєначальників ряд документів з цього приводу, що також відклалися в Архіві фортеці Св.Єлисаветы. Наводимо тексти деяких з них.

(ІР НБУВ, фонд. ІХ. Е. 19200-19220. Крепость Св. Єлисаветы. Ордера Потемкина, Репнина, Ферзена и Розена об отчислении по состоянию здоровья из полков нижних чинов в гарнизонные команды и госпитали, премории и рапорты по этому вопросу. Оригиналы и копии. Март – май 1788 года. 21 ед., 25 л.)

Ф. ІХ. Е. 19215

Ордер.

Господину майору крепости Святыя Єлисаветы за обер коменданта Петерсону. Оказавшихся со осмотра господина генерал аншефа и кавалера князя Николая Васильевича Репнина заболеваниями и старостью действительно продолжают полевую службу не могущих легкоконных полков нижних чинов не выслуживших положенного пятнадцати летнего срока приказал я – из полков выключить и отправить к определению в Єлисаветградский Гарнизон. О чем вашему превосходительству дать знать предписываю по отчислению оных в батальоны отрядить в здешний генеральный госпиталь в и надзиратели. Марта 10 дня 1788 года. Князь Потемкин Таврический.

Ф.ІХ. Е.19216.

Высокородный и Превосходительный Господин Генерал Майор и крепости Святыя Єлисаветы обер комендант.

Милостивый Государь мой!

В следствие полученного мною повеления его Светлости Главнокомандующего Єкатеринославскою армією Господина Генерал-фельдмаршала к разным орденов кавалера князя Григория Александровича Потемкина Таврического от 10-го марта под №1267-м,

препровожаю при сем именной список оказавшимся в легкоконных полках во вверенной мне первой дивизии состоящих, и именно: Харьковском, Ахтырском, Сумском, Изюмском, Острожском, Украинском, Елисаветградском и Херсонском. За болезнями и старостию полевой службы продолжать не могущих нижним чином всего пятидесяти четверем человекам, кои за не выслужением положенного пятнадцатилетнего срока следуют к определению в Елисаветградской Гарнизон и о коих вышеписанным повелением Его Светлости дано мне знать, что от него предписано вашему превосходительству отрядить их в гофшпиталь здесь находящийся в надзиратели; от меня же приказано уже тем полкам препроводить их прямо в тот гофшпиталь, а во оной сообщено, когда те и иные чины явятся туда станут представлять их с формулярными списками и аттестатами к вашему превосходительству, дабы вы по оным могли их приказать причислять в здешний гарнизон. О чем вас извещая чрез сие имею честь пребыть с истинным почтением.

Вашего превосходительства !

Покорнейший Слуга.

Князь Николай Репнин.

№827.

Елисаветград. Марта 12 дня 1788 Года.

Его Превосходительству Ивану Ивановичу Петерсону.

Ф.ИХ. Е.19204

Екатеринославской армии из главного дежурства. Господину генерал майору в Елисаветградской крепости. За обер коменданта Ивану Ивановичу Петерсону.

Его Светлость Главнокомандующий армиею изволил приказать о составлении здешних гарнизонов и других всех в департамента здешнем состоящих и от распоряжения вашего превосходительства рапорт о числе людей и лошадей со приложением ведомости обо отлучных чинах с показанием во оной подробного их расхода Кто-где с которого времени и по какому повелению находитца. Затем сколько налицо. Здоровых – больных требует ба вдобавку таковую ведомость и рапорт его светлость. Изволит требовать всамоскорейшем времени собственно к его представлению, а потому изволите ваше превосходительство в соответствие сей воли Его светлости все оное доставить в главное дежурство как наискорее возможно.

Дежурный бригадир де Рибас. 9 мая 1788. Елисаветград.

Документи Архіву фортеці Св. Єлизавети з фондів Інституту рукопису НБУВ показують ретельну підготовку князя Г.О. Потьомкіна до військової кампанії 1788 р., яка мала на меті осаду та штурм турецької фортеці Очаків під час російсько-турецької війни 1787-1791 рр. Архів зберігає значну кількість маловідомих рукописних документів, пов'язаних з епохою російсько-турецьких війн другої половини XVIII ст., які містять великий

історичний матеріал для подальших досліджень.

Посилання

1. В.Ястребов. Архив крепости Св. Елизаветы [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// library.kr.ua/ kray/ yastre bov/ elizaveta/ htm](http://library.kr.ua/kray/yastreb/ elizaveta/ htm) –10 с.

2. К истории Новой Сербии (Документы Архива Канцелярии Новосербского корпуса) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http:// www.vostlist.info> – 7с.

Якубова Т.А. Рукописные документы библиотечных фондов Института рукописи НБУВ о эпохе русско-турецких войн (XVIII ст.)

Статья посвящена Архиву крепости Св. Елизаветы, который сохраняется в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского. Малоизвестные рукописные документы Архива крепости Св. Елизаветы – это распоряжения военачальников Г.А. Потемкина, де Рибаса, Н. Репнина в период военной кампании 1788 г., связанной с осадой Очакова в русско-турецкой войне 1787-1791гг. Рассматриваемые рукописные документы раскрывают новые, малоизвестные исторические факты в данный исторический период.

Ключевые слова: библиотечные фонды, рукописный документ, архив.

Yakubova T.A. Hand-written documents of library stocks of Institute of manuscripts of NBUV about an era of Russian-Turkish wars in the XVIII-th century

Article is devoted to Archive of a fortress of St. Elizabeth which remains at Institute of manuscripts of National library of Ukraine named after V.I. Vernadsky's. Little-known hand-written documents of this archive are orders of military leaders of H.A. Potemkin, de Ribas, N. Repnin in the military company 1788 connected with a siege of Ochakiv in Russian-Turkish war 1787-1791. Considered hand-written documents open new little-known historic facts during this historical period.

Key words: library stocks, hand-written document, archive.

14.03.2013 р.

УДК 94 (477):623.421.2;623.422.55

**М.М. Блакитний
С.О. Половнікова**

ЧАВУННІ ГАРМАТИ НА ТЕРИТОРІЇ КОЛИШНЬОЇ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ФОРТЕЦІ

У статті йдеться про чавунні гармати, які перебувають на території колишньої Чернігівської фортеці.

Ключові слова: гармата, фортеця, чавун, вага.

Як відомо, вогнепальна зброя з'явилася у 20-40-х рр. XIV ст. спочатку у Іспанії, потім Італії, Франції, Німеччині. Найдавніша згадка про використання вогнепальної зброї на Русі відноситься до 1382 р., коли москвичі, обороняючись від орди монголо-татарського хана Тохтамиша, виставили на своїх стінах «тюфяки» (перші зразки вогнепальної зброї). Ранні зразки вогнепальної зброї дуже примітивні: це були залізні труби із запалювальним отвором, які